

'Hoezo wispelturig? De kiezer denkt heus wel na'

Kamerverkiezingen tijdens een pandemie, dat kwam nog nooit voor. Maar in hoeverre valt 2021 verder 'historisch' te noemen? Met die vraag kloppen we aan bij Carla van Baalen en Anne Bos van het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (CPG), dat zijn vijftigste verjaardag viert. "Regeringspartijen hebben elkaar nu veel meer nodig dan toen."

TEKST SUSANNE GEUZE ILLUSTRATIE ESTHER AARTS

Rellende menigten. Avondklok. Winkels en horeca maandenlang dicht. Scholen gesloten. Minister-president Rutte die zo'n beetje om de week via de televisie het land toespreekt. De Nijmeegse Vierdaagse afgelast, voor het tweede jaar op rij. Sneeuw, véél sneeuw, meer dan in jaren. En dan waren er deze maand ook nog Tweede Kamerverkiezingen – terwijl campagnevoeren vanwege de pandemie veel lastiger bleek. Wie begin 2021 van een afstandje naar Nederland

kijkt, zal al snel zeggen: we leven in een historische tijd. Maar hóe uniek is deze tijd in politiek-maatschappelijk opzicht eigenlijk, als je 'm vergelijkt met eerdere periodes? Op die vraag weten ze het antwoord bij het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, dat dit voorjaar zijn vijftigste verjaardag viert (zie kader).

In politiek Nederland is het CPG een begrip. Journalisten, Kamerleden en ambtenaren; allemaal weten ze het centrum te vinden als ze op zoek zijn >

naar duiding, uitleg of reflectie. “Ooit belde zelfs de Duitse Bondsdag”, vertelt directeur en hoogleraar Parlementaire geschiedenis Carla van Baalen. “Er was iets bijzonders gebeurd tijdens de formatie in Nederland. Maar de Duitsers vonden de vraag die een journalist daarover stelde zó moeilijk, dat ze zeiden: bel Nijmegen maar.”

Op de tiende verdieping van het Erasmusgebouw onderzoeken Van Baalen en haar team onze naoorlogse parlementaire geschiedenis. En dat is nodig, want het collectief geheugen wordt er bepaald niet beter op. Van Baalen: “Vroeger kwam het voor dat mensen veertig jaar in het parlement zaten. Dan kon je nog eens een collega vragen: joh, hoe ging dat toen? Nu zijn de meeste Kamerleden al na een paar jaar weg.”

RELLENDE KRAKERS

Het toeval wil dat het CPG op dit moment een dik boek schrijft over een periode die óók bekendstaat als behoorlijk turbulent: de jaren zeventig. Het was een tijd waarin Nederland ingrijpend veranderde. Denk aan de oliecrisis met z'n autoloze zondagen en benzine

'WAT OPVALT, IS DAT DE KABINETTEN VAN NÚ HEEL EENDRACHTIG SAMENWERKEN'

‘op de bon’, aan vrouwen-emancipatie, groeiende zorgen om het milieu, rellende krakers en de opkomst van nieuwe politieke en maatschappelijke stromingen.

Dat maakt nieuwsgierig. In hoeverre herhaalt de geschiedenis zich? We vragen het Van Baalen en haar collega-onderzoeker Anne Bos.

Zelf vatten jullie de jaren zeventig op de website als volgt samen: ‘Polarisatie, voortgaande maatschappelijke onrust, verslechterde economische vooruitzichten en broze meerderheidskabinetten’. Dan denk je: dat zien we nu ook.

BOS: “Je kunt inderdaad veel overeenkomsten aanwijzen. Net als destijds geven we nu bijvoorbeeld veel geld uit – als we zo doorgaan, is op een dag de schatkist leeg. En net als toen gaan mensen volop de straat op om te demonstreren.”

VAN BAALEN: “Inderdaad, ook al vóór corona. Black Lives Matter, de boeren ... het Malieveld staat regelmatig vol.”

BOS: “Mensen laten zich horen, dat toont veel politieke betrokkenheid. Die was er in de jaren zeventig ook: in de politiek, vond men, dáár moest worden bepaald hoe de maatschappij eruit ging zien. Tegelijkertijd zie ik belangrijke verschillen tussen toen en nu. Wat opvalt, is dat de kabinetten van nú heel eendrachtig samenwerken. Binnen de ploeg van Rutte III was weinig gedoe. Terwijl, als je naar de jaren zeventig kijkt: dat was vechten. Denk aan ministers die tot

drie, vier uur ’s nachts vergaderden. Die eindeloos zaten te bakkeleien over van alles en nog wat.”

In de jaren zeventig hadden we twee keer een coalitie van wel vijf partijen, van links tot rechts. Ook nu bestaan kabinetten vaak uit partijen met uiteenlopende standpunten. Waarom maken bewindslieden dan onderling minder ruzie?

BOS: “Regeringspartijen hebben elkaar duidelijk meer nodig dan toen, omdat de kiezer zich veel minder voorspelbaar gedraagt.”

VAN BAALEN: “Moet je nagaan: in 1977 was 10 zetels winst voor de PvdA echt enorm. Schommelingen waren er wel, maar in grote lijnen wist je wie het voor het zeggen kreeg. Nu kan een partij makkelijk 20 zetels winnen of verliezen. Een groot verschil is ook dat destijds de drie grote partijen samen zo’n 130 zetels hadden. Er bleven er dus maar 20 voor de linkse en rechtse flanken over. Dat is nu niet meer denkbaar.”

BOS: “Tegenwoordig hebben we vooral fracties van een zeteltje of 20. Deze maand deden 37 partijen mee aan de Kamerverkiezingen. Dat is gigantisch; het oude record stond op 29.”

Wat is het effect van die versplintering?

BOS: “Zo’n Tweede Kamer vol kleine ‘blokjes’ reageert grilliger, ze gedraagt zich veel minder stabiel. Dat zag je bijvoorbeeld bij het debat over de kinderopvangtoeslag. Daar werden een paar vreemde moties aangenomen, vond ik. Bijvoorbeeld dat voortaan in iedere wet een hardheidsclausule moet worden opgenomen. Dat betekent dat de rechter moet gaan toetsen of een wet niet te zwaar is. In feite geeft de Kamer daarmee een stukje macht uit handen.”

VAN BAALEN: “Daarin zie je ook de onzekerheid van Kamerleden. Begrijpelijk, want je bent nooit zeker van je achterban – en dus van je plek in het parlement. Dat begon toen het CDA in de jaren negentig zomaar 20 zetels kelderde en iedereen

Jarig CPG deelt inspirerende verhalen

Het Centrum voor Parlementaire Geschiedenis (CPG) doet wetenschappelijk onderzoek op het gebied van politiek, beleid en bestuur in Nederland na 1945. Dit jaar viert het instituut zijn vijftigste verjaardag. Dat wordt het hele jaar door gevierd met een digitale tijdlijn vol verhalen, foto's en video's – waaronder een persoonlijke videoboodschap van Mark Rutte. Elke twee weken verschijnt een nieuwe publicatie op de tijdlijn. Meer weten? ru.nl/cpg/cpg-50-jaar.

dacht: nou, die partij is op weg naar de uitgang. Je zag het opnieuw bij de verkiezingen van 2002, waar de LPF van-uit het niets 26 zetels haalde. En denk aan de PvdA, die dit jaar niet eens mocht meedoen aan sommige lijsttrekkersdebatten. Dat is natuurlijk voor zo'n partij een forse adering.

Je hoort weleens: de kiezer weet niet wat-ie wil. Hoe zien jullie dat?

VAN BAALEN: “De politiek heeft het inderdaad graag over ‘de wispelturige kiezer’. Daar zit iets in van: ze doen maar wat. Maar ga je naar die zwevende kiezer kijken, dan komt die doorgaans tot een weloverwogen stem. Dat kun je wispelturig noemen, omdat het jou als partij niet uitkomt. Maar de kiezer denkt heus na.”

BOS: “Mij bekruipt soms wel het gevoel dat er vroeger meer vertrouwen was in de politiek ... Maar het interessante is: dat blijkt niet waar.”

VAN BAALEN: “Nee precies, haha! Langlopende studies tonen aan dat vertrouwen in de politiek fluctueert, maar het wordt niet almaar slechter. Ik heb dat zelf een keertje uitgezocht: neemt het vertrouwen in de politiek af, dan is het voorpaginanieuws. Je ziet de koppen al voor je: “Vertrouwen afgenomen, vreselijk!” Nou, en zeven jaar later is dat wéér het geval. Maar als het vertrouwen in de tussentijd stijgt – en dat doet het – staat dat op pagina 13 in een klein berichtje.”

BOS: “En om er een historisch antwoord aan toe te voegen: democratie staat altijd onder druk. Er is per definitie kritiek op – dat hóórt erbij.”

TOONEELSTUKJE

Door de coronacrisis staat de Nederlandse samenleving nu al ruim een jaar op z'n kop. Hebben we in deze tijd niet juist stabiele politiek nodig – iemand die zegt: dít gaan we doen?

BOS: “Je ziet dat het vertrouwen in Mark Rutte juist toeneemt. Hij wordt blijkbaar gezien als een soort sterke leider, die het land zo rustig mogelijk door deze storm loodst.”

VAN BAALEN: “Dat zie je ook aan zijn persconferenties. Die worden door miljoenen Nederlanders bekeken. Geweldige gratis zendtijd voor de VVD, als je het electoraal bekijkt. Begin vorig jaar kopte *Elsevier*: ‘Kabinet-Rutte III uitgeregeerd’. Nou, twee weken later konden ze vol aan de bak. En dan zie je dat de partij die vooraan staat, van zo'n crisis het meest profiteert.”

Hoe kijken jullie als experts naar die persconferenties?

VAN BAALEN: “Ze zijn wel historisch, ja. In Nederland doet de premier zo iets niet vaak. Vóór Rutte had je Den Uyl, die in 1973 een tv-toespraak gaf over de oliecrisis. Ik was toen veertien en ik weet het nog precies – hoe hij zei dat de tijden nooit meer zo zouden worden als we ze hadden gekend.”

BOS: “Ik denk ook meteen aan de persconferenties van Den Uyl in 1977, rondom de gijzelingen door Zuid-Molukkers en de treinkapingen bij De Punt.”

VAN BAALEN: “Volgens mij sprak premier Kok ook de natie toe na de aanval op de Twin Towers in 2001, maar dat staat me niet helder voor de geest. Dat zegt eigenlijk genoeg: het is niet dat je pàts, meteen het moment voor je ziet. Dat is bij Rutte wel zo. Hoe hij in het Torentje zat, met die boeken en de prent van Thorbecke ...”

Toch: als je op YouTube die oude toespraak van Den Uyl terugkijkt, zie je een man in eenvoudig decor. Heel anders dan Rutte in het Torentje.

VAN BAALEN: “Ja, daaraan zie je dat we in een beeldcultuur leven. Den Uyl ging gewoon zitten en praten. Bij hem ging het nog echt om de stem, om de woorden. Bij Rutte ook, maar het gaat evengoed om hoe hij erbij zit, om welke boeken er liggen. Iemand heeft daar dus die stapeltjes neergelegd.”

Is dat geregisseerde voor mensen die toch al wantrouwend zijn richting de politiek, niet een bevestiging van: hé, het is een toneelstukje?

BOS: “Het gaat pas mis wanneer iemand eerst A zegt en dan B doet.”

VAN BAALEN: “Maar dat gebeurt bij Rutte niet. En toen je dat verzet kon horen buiten het Torentje, maakte hij daar ook verbinding mee. Zo'n toespraak zou een toneelstukje >

kunnen zijn, als je het fout uitvoert. Maar ik vind dat hij het knap doet.”

BOS: “Je krijgt natuurlijk steeds meer weerstand. In maart was iedereen nog zwaar onder de indruk, maar nu hebben we zoveel persconferenties gehad dat het een beetje sleets begint te raken.”

VAN BAALEN: “Soms voelt het bijna huiselijk, hoe Rutte zegt: ‘En nu gaat Hugo ...’ Om zichzelf dan te verbeteren: ‘Hugo de Jónge’. ‘Minister de Jonge’, dat krijgt hij er echt niet uit.”

VERSTRENGELING

Het CPG blikkt niet alleen terug, maar reflecteert ook op de actualiteit. Elk jaar in november publiceert het centrum een jaarboek over een actueel maatschappelijk thema; in 2021 is dat ‘politiek en wetenschap’. Sinds de coronacrisis staat de wetenschap immers volop in de schijnwerpers, al klinkt ook het verwijt van té nauwe verstrengeling met de politiek.

Is dat verwijt volgens jullie terecht?

VAN BAALEN: “De voorzitter van het OMT zit wekelijks op het Catshuis. Dus ja, de verwevenheid tussen wetenschap en politiek is op dit moment heel zichtbaar, maar dat komt omdat we in een crisis zitten. Op andere momenten is de wetenschap er ook, maar meer achter de schermen. Nu heeft het kabinet die experts gewoon keihard nodig. Anders zou het alles in z'n eentje moeten bedenken, dat gaat niet.”

BOS: “En dit is een volksgezondheids crisis, en dus zijn die deskundigen het dichtst in de buurt. Bij de financiële crisis van 2008 zat De Nederlandsche Bank ook bovenop het ministerie van Financiën. En bij de Watersnoodramp van 1953 waren dat de ingenieurs uit Delft.”

Welke vraagstukken gaan naar verwachting spelen voor het nieuwe kabinet?

VAN BAALEN: “De ernst van de coronacrisis valt nog moeilijk te overzien. Alle landen pompen nu geld in hun economie. Maar waar komt dat geld vandaan? We weten ook helemaal niet welke invloed zo'n lockdown heeft op de bevolking – daar zijn geen voorbeelden van.”

BOS: “In de nabije toekomst zullen moeilijke keuzes moeten worden gemaakt. In de jaren zeventig leidden enorme overheidsuitgaven uiteindelijk tot een grote economische crisis. De werkloosheid steeg tot boven de 10 procent. Van de jaren tachtig

Kabinettenreeks

Sinds de oprichting in 1971 werkt het CPG aan een reeks standaardwerken over naoorlogse Nederlandse kabinetten. De serie bestaat op dit moment uit negen delen. Het huidige onderzoek naar ‘de lange jaren zeventig’ is het eerste deel dat een geheel decennium beslaat: de kabinetten-Biesheuvel, -Den Uyl en -Van Agt komen aan bod. Dat werk verschijnt naar verwachting dit najaar.

hebben we geleerd dat je ook weer niet té hard moet remmen op uitgaven. Maar ja, hoe moet het dan wel? Wat nu op ons afkomt, lijkt nog wel een graadje erger dan toen. Let wel: bijna alle landen liggen plat. We moeten ook op zoek gaan naar de diepere oorzaken van deze gezondheids crisis. En dan denk ik aan klimaatverandering.”

VAN BAALEN: “Grappig genoeg is ook dat een overeenkomst met de jaren zeventig. In 1972 kwam het rapport van de Club van Rome uit, waarin voor het eerst echt duidelijk werd dat het niet goed gaat met de aarde. Mensen schrokken zich kapot: als we niets doen, gaan we met z'n allen kopje-onder.”

Maar met die waarschuwingen is niets gebeurd. Is ons Nederlandse politieke systeem wel in staat om zulke brede, langlopende crises het hoofd te bieden?

VAN BAALEN: “Het zal wel moeten, anders keert de wal het schip – en gaan we inderdaad kopje-onder.”

BOS: “Alles hangt af van samenwerking. Ook als we nu een coalitie van zes of meer partijen krijgen, kan dat prima werken – als ze maar kunnen samenwerken.”

VAN BAALEN: “Ja, en dat geldt op alle niveaus. Wat dat betreft is het een opluchting dat er nu in Amerika iemand anders aan het hoofd staat. Waardoor wél weer wordt samengewerkt in de Wereldgezondheidsorganisatie van de VN en het Klimaatakkoord.”

BOS: “Daarom was het ook interessant dat vorig jaar tijdelijk iemand van oppositiepartij PvdA werd ingevlogen, toen minister Bruins van Volksgezondheid [een VVD'er, red.] uitviel. Toen was het: oké, het is crisis en we hebben een goeie nodig – politieke kleur maakt even niet uit. Dat getuigt van goed crisismanagement.”

VAN BAALEN: “Precies. Het gaat erom dat er een politieke wil is. Na de Watersnoodramp viel binnen twee weken het woord ‘Deltaplan’. Iedereen was het met elkaar eens: dit mag nooit meer gebeuren. Dan is die politieke wil er, gaan de schouders eronder en kan er ineens veel.” ■

